

چالش‌های ژئوپلیتیکی ایران

در مرزهای پیرامونی

مؤلف:

مهران پورمهرانی

نشر نیوآور

سرشناسه	: بورمهرانی، مهران، ۱۳۴۵ -
نام پدیدآور	: جالش‌های ژئوپلیتیکی ایران در مرزهای پیرامونی / مؤلف مهران پورمهرانی.
مشخصات نشر	: تهران، نوآور، ۱۳۸۸
مشخصات ظاهری	: ۲۸۴ ص. : مصور.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۵۵۱۴-۰۱-۸
فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۳۱۷ - ۳۲۱؛ همچنین به صورت زیرنویس
موضوع	: سیاست جنرفیایی - ایران.
موضوع	: ایران - جنبه‌های استراتژیکی.
موضوع	: ایران - روابط خارجی - کشورهای همسایه.
موضوع	: ایران - مرزها.
موضوع	: ایران - سیاست و حکومت - قرن ۱۴.
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۸۸ ۲ج/ع/پ/۱۹/۳۳۱۹
رده‌بندی دیویی	: ۳۲۰/۱۲۰۹۵۵
شناسی ملی	: ۱۰۷۰۲۵۸

جالش‌های ژئوپلیتیکی ایران در مرزهای پیرامونی

مهران پورمهرانی	مؤلف:
نوآور	ناشر:
زهره صادقی کلیدسر - گلناز مقدم‌فر	ویراستار:
۳۰۰۰ نسخه	شمارگان:
واحد رایانه نوآور	حروف‌نگاری:
محمدرضا نصیرنیا	مدیر تولید:
اول - ۱۳۸۹	نوبت چاپ:
۷۵۰۰ تومان	قیمت:
۹۷۸-۶۰۰-۵۵۱۴-۰۱-۸	شابک:

نمایشگاه دائمی کتاب با تخفیف در:

مرکز پخش نوآور: تهران - خ انقلاب، خ فخررازی، خ شهدای ژاندارمری نورسیده به خ دانشگاه ساختمان ایرانیان، پلاک ۵۸ طبقه دوم، واحد ۶

تلفن: ۹۲-۹۹۱۹۱۴۸۴-۶۶۴۸۴۸۳-۵۹۱۲۶۰۶۲۳۸۳

www.noavarpub.com

حق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

تقدیم به روح پاک مادر بزرگوارم

با توجه به دقت و تلاش فراوانی که در ویرایش کتاب فوق صورت پذیرفته است مسلماً هنوز کاستی‌های فراوانی در آن دیده می‌شود. لذا از اساتید محترم و دانشجویان عزیز استدعا دارم هرگونه نقص و کوتاهی در نگارش این کتاب را به بزرگواری خود ببخشند و برای اصلاح آن از طریق ایمیل Mehranpoumehrani@yahoo.com حقیر را راهنمایی فرمایند.

مؤلف

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۹
بخش اول / نگاهی کلی به مسایل جغرافیای سیاسی.....	۲۳
تاریخچه جغرافیای سیاسی و مفهوم آن.....	۲۳
مؤلفه‌های ثابت در جغرافیای سیاسی.....	۲۶
مرز (Boundary).....	۲۶
بوم یا سرزمین (Territory).....	۲۷
حاکمیت (Sovereignty).....	۲۸
ملت (Nation).....	۲۸
منافع ملی (National interests).....	۲۸
پارامترهای مهم جغرافیایی.....	۲۹
موقعیت جغرافیایی.....	۳۰
آب و هوا.....	۳۰
سواحل و دریاها و شبکه‌های آب.....	۳۰
ارتفاعات و ناهمواری‌ها.....	۳۱
شکل کشور.....	۳۲
موقعیت تاریخی و جغرافیایی ایران.....	۳۲
مشخصات مرزهای ایران.....	۳۴
مرزهای شمالی.....	۳۶

مرزهای باختری.....	۳۷
مرزهای خاوری.....	۳۷
مرزهای جنوبی.....	۳۷
موقعیت ژئوپلیتیکی ایران.....	۳۷
۱. حوزه‌های ژئوپلیتیکی.....	۴۰
۲. حوزه‌های ژئوپلیتیکی مجاور ایران عبارتند از:.....	۴۰
۳. تأثیر توپوگرافی ایران بر تدوین استراتژی‌های نظامی و سیاسی.....	۴۱
بخش دوم / مرزهای شمالی و چالش‌های پیرامون.....	۴۵
درآمد ابتدایی بخش.....	۴۵
جغرافیای آذربایجان.....	۴۷
تاریخچه.....	۴۷
موقعیت جغرافیایی.....	۵۲
جغرافیای جمهوری خودمختار نخجوان.....	۵۳
جغرافیای استان خود مختار قره‌باغ کو هستانی.....	۵۴
موقعیت استراتژیک منطقه قفقاز و آذربایجان و چالش‌های ژئوپلیتیکی آن با ایران.....	۵۴
اقدامات تهدید آمیز آذربایجان علیه امنیت ملی ایران و چالش‌های منطقه‌ای.....	۶۱
روابط ایران و آذربایجان و مسایل پیرامون.....	۶۴
قرارداد کنسرسیوم نفت (قرارداد قرن).....	۶۵
منازعه بر سر راه‌های عبور لوله‌های نفت.....	۶۶
ارمنستان.....	۷۱
تاریخچه.....	۷۱

۷۳	 جغرافیای ارمنستان
۷۴	 روابط سیاسی و فرهنگی و اقتصادی ایران و ارمنستان بعد از انقلاب اسلامی
۷۶	 زمینه‌های فرهنگی
۷۶	 زمینه‌های اقتصادی
۷۹	 مسئله قره باغ و نقش ایران
۸۰	 منافع ایران در منطقه
۸۳	 لزوم انعقاد یک پیمان سیاسی - نظامی بین ایران و ارمنستان
۸۶	 اهمیت نفوذ اقتصادی ایران در ارمنستان
۸۹	 دورنمای توسعه روابط ایران - ارمنستان
۹۴	 ترکمنستان
۹۴	 سیر تحولات سیاسی ترکمنستان و کیفیت جدا شدن آن از ایران
۹۶	 تاریخچه شکل‌گیری و تحول مرزهای شمال شرقی ایران
۹۸	 مرزهای فعلی ایران و ترکمنستان
۹۸	 مشخصات مرز ایران و ترکمنستان
۹۸	 ویژگی‌های ژئوپلیتیکی مرز ایران و ترکمنستان
۹۹	 بخش‌های عمده مرز ایران و ترکمنستان
۱۰۰	 شکل هندسی مرز ایران و ترکمنستان (از لحاظ دفاعی)
.....	 ارزیابی اهمیت دفاعی منطقه خراسان به عنوان منطقه مرزی ایران با ترکمنستان
۱۰۲	
۱۰۲	 بررسی نظامی منطقه گلستان به عنوان منطقه مرزی ایران با ترکمنستان
۱۰۳	 سیاست خارجی ترکمنستان
۱۰۴	 روابط با جمهوری اسلامی ایران
۱۰۶	 روابط سیاسی

- روابط اقتصادی ۱۰۷
- نفت و گاز ۱۰۸
- راه ترانزیت و حمل و نقل ۱۰۸
- برق و آب ۱۰۹
- منابع چالش و تنش‌ها بین ایران و ترکمنستان ۱۱۰
- وابستگی ترکمنستان به منابع آب ایران ۱۱۱
- اختلافات پنهان اراضی ۱۱۱
- نتیجه‌گیری ۱۱۲
- دریای خزر ۱۱۶
- تاریخچه و شکل‌گیری دریای خزر ۱۱۶
- اهمیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک منطقه دریای خزر ۱۱۸
- اهمیت دریای خزر (از لحاظ منابع انرژی) ۱۱۹
- منابع انرژی دریای خزر و اهمیت آن در سیاست خارجی ایران ۱۲۲
- اهمیت دریای خزر از لحاظ آبزیان ۱۲۳
- اهمیت دریای خزر از لحاظ حمل و نقل ۱۲۵
- تاریخچه رژیم حقوقی دریای خزر از روسیه تزاری تا فروپاشی شوروی سابق (۱۸۰۰-۱۹۹۱) ۱۲۷
- وضعیت رژیم حقوقی دریای خزر ۱۳۰
- بررسی رژیم حقوقی دریاها بسته از نظر حقوق بین‌الملل ۱۳۱
- دریای خزر از لحاظ حقوق بین‌الملل ۱۳۲
- دیدگاه ایران درباره رژیم حقوقی و تقسیم دریای خزر ۱۳۴
- پیامدها و مشکلات ایران به سبب نبودن رژیم حقوقی مناسب در دریای خزر ۱۳۶

شرایط استراتژیک ایران	۱۴۰
بخش سوم / مرزهای خاوری و چالش‌های پیرامون	۱۴۳
درآمد ابتدایی بخش	۱۴۳
جغرافیای افغانستان	۱۴۴
پیشینه تاریخی	۱۴۵
جمعیت و ترکیب قومی	۱۴۷
ویژگی‌های اقتصادی	۱۴۸
ویژگی‌های سیاسی و احزاب موجود	۱۴۹
گروه طالبان	۱۵۱
استراتژی طالبان	۱۵۲
طالبان و مواد مخدر	۱۵۴
ظهور طالبان و تأثیر آن بر ایران	۱۵۶
همکاری ایران با ائتلاف بین‌المللی در مورد افغانستان	۱۵۸
عصر منافع ارضی	۱۵۹
افغانستان امروز و موارد چالش‌زا بین دو کشور	۱۵۹
سیمای هیدرولوژیکی هیرمند در دو کشور ایران و افغانستان	۱۶۱
اختلافات دولت ایران و افغانستان در مورد رودخانه هیرمند	۱۶۲
مواد مخدر	۱۶۶
چالش‌های ژئوپلیتیکی مواد مخدر در افغانستان	۱۶۸
چشم انداز مواد مخدر در افغانستان	۱۷۱
چالش‌های ژئوپلیتیکی مواد مخدر در ایران	۱۷۱
مهاجرین	۱۷۳

- دولت انتقالی و موقت حامد کرزای ۱۷۳
- اهمیت ژئوپلیتیکی و رقابت دیرینه و اهداف قدرت‌های بین‌المللی در افغانستان ۱۷۵
- اهمیت جغرافیایی استان خراسان در ارتباط با افغانستان ۱۷۶
- اهمیت استان خراسان در سیاست‌های خارجی ایران ۱۷۷
- جغرافیای پاکستان ۱۸۰
- تاریخچه ۱۸۰
- تنگناهای ژئوپلیتیکی پاکستان ۱۸۶
- زمینه‌ها و عوامل چالش هند و پاکستان بر سر کشمیر ۱۸۶
- هند و کشمیر ۱۸۷
- پاکستان و کشمیر ۱۸۷
- هند و پاکستان بیش از نیم قرن کشمکش بر سر کشمیر ۱۸۸
- ژئوپلیتیک شیعه در پاکستان ۱۸۹
- مواد مخدر ۱۸۹
- مقایسه منافع ملی ایران و پاکستان ۱۹۲
- جایگاه پاکستان در منافع ملی ایران ۱۹۷
- تهدیدات پاکستان علیه ایران ۱۹۸
- اصول کلی استراتژی روابط ایران و پاکستان ۱۹۹
- انتقال گاز ایران به جنوب و جنوب شرق آسیا ۲۰۰
- مؤلفه‌های مؤثر در انتقال گاز ایران به هند از طریق خط لوله پاکستان ۲۰۱
- بخش چهارم / مرزهای جنوبی و چالش‌های پیرامون آن ۲۰۳
- درآمد ابتدایی بخش ۲۰۳

۲۰۳	دریای عمان و نقش ژئوپلیتیکی آن برای ایران
۲۰۷	وضعیت ژئواستراتژیک حوزه خلیج فارس
۲۱۰	منابع هیدروکربن خلیج فارس
۲۱۱	اهمیت انحصاری و ژئواستراتژیک تنگه هرمز
۲۱۲	مشخصات جغرافیایی تنگه هرمز
۲۱۴	جغرافیای اجزایر خلیج فارس
۲۱۴	تنب بزرگ
۲۱۵	تنب کوچک (نبی تنب یا تنبو)
۲۱۶	ابوموسی
۲۱۷	جزیره سیری
۲۱۷	جزیره فارور
۲۱۹	جزیره هرمز
۲۲۰	موقعیت نظامی جزیره هرمز
۲۲۰	جزیره قشم
۲۲۱	موقعیت نظامی جزیره قشم
۲۲۲	جزیره لارک
۲۲۳	موقعیت نظامی جزیره لارک
۲۲۴	جزیره هنگام
۲۲۴	موقعیت نظامی جزیره هنگام
۲۲۵	جزیره کیش
۲۲۶	موقعیت نظامی جزیره کیش
۲۲۷	جزیره هندورابی
۲۲۷	موقعیت نظامی جزیره هندورابی

- جزیره خارک ۲۲۸
- موقعیت نظامی جزیره خارک و خارکو ۲۲۹
- جزیره لاوان ۲۳۰
- معابر کشتیرانی خلیج فارس و تنگه هرمز ۲۳۰
- بازار مصرف حوزه خلیج فارس ۲۳۲
- چالش‌های استراتژیک در منطقه خلیج فارس ۲۳۳
- مسابقه تسلیحاتی و نظامی شدن خلیج فارس ۲۳۴
- بحران مشروعیت و فقدان ثبات سیاسی و اقتصادی ۲۳۶
- منافع ژئوپلیتیک ایران در خلیج فارس ۲۳۷
- شورای همکاری خلیج فارس ۲۳۹
- اختلاف مرزی و اراضی حل نشده در خلیج فارس ۲۴۱
- نظام حقوقی خلیج فارس ۲۴۲
- تحدید حدود فلات قاره و نظام بهره برداری از آن در خلیج فارس: ۲۴۳
- موافقتنامه ۱۹۶۸ ایران و عربستان ۲۴۴
- موافقتنامه ۱۹۶۹ ایران و قطر ۲۴۶
- موافقتنامه ۱۹۷۱ ایران و بحرین ۲۴۷
- موافقتنامه ۱۹۷۴ ایران و عمان ۲۴۸
- توافقتنامه ۱۹۷۱ بین ایران و ابوظبی ۲۴۸
- مرز ایران و عراق ۲۴۸
- مرز ایران و کویت ۲۵۰
- مرز دریایی ایران و امارات متحده عربی ۲۵۰
- جغرافیای تاریخی ۲۵۱
- موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی جزایر ایران در خلیج فارس (تنبها و

۲۵۲.....	ابوموسی)
۲۵۴.....	اختلاف ایران و امارات در مورد حاکمیت بر جزایر سه گانه
۲۵۵.....	نحوه برخورد ایران در مورد جزایر سه گانه
۲۵۶.....	جمع بندی
۲۵۷.....	بررسی سیر طرح های امنیتی در خلیج فارس
۲۵۸.....	تجزیه و تحلیل و استراتژی آمریکا در خلیج فارس
۲۵۹.....	دکترین ترومن
۲۶۰.....	دکترین آیزنهاور
۲۶۱.....	دکترین نیکسون و سیاست دوپایه
۲۶۲.....	دکترین کارتر
۲۶۳.....	ریگان و مداخله در خلیج فارس
۲۶۸.....	حضور آمریکایی ها در منطقه خلیج فارس
۲۶۸.....	بررسی مراحل حضور و تسلط نظامی آمریکا در خلیج فارس
۲۷۱.....	اهداف سیاسی آمریکا در منطقه خلیج فارس بعد از ۱۱ سپتامبر
۲۷۷.....	بخش پنجم / مرزهای باختری و چالش های پیرامون آن
۲۷۷.....	درآمد ابتدایی بخش
۲۷۸.....	موقعیت جغرافیایی ترکیه
۲۸۰.....	اوضاع مرزی ترکیه
۲۸۱.....	مرز ایران و ترکیه
۲۸۲.....	انقراض خلافت عثمانی و تشکیل کشور ترکیه جدید
۲۸۵.....	روابط ایران و ترکیه در دوران بعد از پیروزی انقلاب اسلامی
۲۸۶.....	بحران های موجود در روابط دو کشور

- عمده‌ترین مسایل در مناسبات ایران و ترکیه ۲۸۹
- متفاوت بودن رویکرد دو کشور به مذهب ۲۹۰
- پان‌ترکیسم ۲۹۰
- مسئله کردها ۲۹۱
- کردهای ایران ۲۹۳
- تأثیر مسئله کردها بر روابط سیاسی ایران و ترکیه ۲۹۴
- رویکرد ترکیه به قفقاز و آسیای مرکزی ۲۹۶
- ایران و ترکیه در آسیای مرکزی و قفقاز ۳۰۶
- ورود ترکیه به اتحادیه اروپا و چالش‌های پیرامون آن ۳۰۷
- عراق ۳۱۵
- تاریخچه ۳۱۵
- بررسی نقش ژئوپلیتیک عراق ۳۲۰
- ساختمان طبیعی عراق ۳۲۱
- منابع انرژی عراق ۳۲۳
- تحولات اقتصادی و ژئواکونومیک عراق در سال‌های اخیر ۳۲۵
- هیدروپلیتیک ایران و عراق ۳۲۷
- شبکه هیدروگرافی ۳۲۸
- نگاهی به شبکه رودخانه‌های اصلی عراق ۳۲۹
- بهره‌برداری و آینده طرح‌های آبی در حوضه دجله و فرات ۳۳۰
- چالش‌ها و راهکارهای آبی ایران و عراق ۳۳۱
- اختلافات مرزی ایران و عراق با تأکید بر چالش اروندرود ۳۳۳
- اختلافات تاریخی ایران و عراق بر سر نظام حقوقی اروندرود ۳۳۴
- جنگ هشت ساله ایران و عراق به بهانه لغو یک جانبه قرارداد ۱۹۷۵ از سوی

عراق.....	۳۳۷
روز شمار جنگ.....	۳۳۹
مسئله کردهای عراق و ایران.....	۳۴۶
کردستان عراق.....	۳۴۸
مسایل مذهبی.....	۳۵۰
ژئوپلیتیک جدید عراق بعد از ۱۱ سپتامبر و تأثیر آن بر منافع و امنیت ایران.....	۳۵۲
دکترین بوش و تهاجم به عراق.....	۳۵۳
پیامدهای سیاسی حمله آمریکا به عراق، بر امنیت ایران.....	۳۵۵
حضور نظامی آمریکا در عراق.....	۳۵۶
حکومت افدرال در عراق.....	۳۵۷
ژئوپلیتیک شیعه در عراق.....	۳۵۷
آینده عراق.....	۳۵۸
موانع یک دولت دموکراتیک با اکثریت شیعی.....	۳۵۸
عراق و دستاورد جدید.....	۳۶۰
راه حل خروج از بحران عراق.....	۳۶۱
منابع.....	۳۷۷
الف) کتاب.....	۳۷۷
ب) فصلنامه.....	۳۸۰
ج) روزنامه.....	۳۸۲
د) پایان نامه.....	۳۸۳
ذ) منابع لاتین.....	۳۸۳

پیشگفتار

انسان‌ها در طول تاریخ سعی کرده‌اند پیش از شناخت خود با محیط اطراف خویش آشنا گردند و با استفاده از محیط و امکانات آن در جهت پیشبرد زندگی شخصی اقدام نمایند. علم جغرافیا نیز مطالعه‌ای است بر رابطه متقابلی که بین انسان‌ها و محیط‌شان وجود دارد.

از آنجا که محیط پیرامون هر سرزمینی، آن را از دیگر قلمروها متمایز می‌نماید، شناخت و بررسی عوامل شاخص در آن، رفته رفته دانشی منسجم با نام جغرافیای سیاسی را شکل داده، که امروزه یکی از علوم مورد توجه می‌باشد. شناخت محیط پیرامونی یک سرزمین، آن را در تخصیص منابع قدرت جهت پیشبرد اهداف و منافع ملی‌اش یاری می‌رساند. از این رو شناخت نقاط استراتژیک و ژئوپلیتیکی هر سرزمین برای جمعیت و بخصوص دولت‌مردان آن حایز اهمیت می‌باشد.

ایران نیز سرزمینی است قدیمی و از موقعیت ژئوپلیتیکی بسیار بالایی برخوردار می‌باشد و به همین دلیل در طول تاریخ مورد تهاجم قدرت‌های مختلف بوده و همواره با چالش‌های گوناگونی دست و پنجه نرم کرده است.

پیرامون کشور ایران ۸۷۳۱ کیلومتر مرز وجود دارد که ۴۱۱۳ کیلومتر آن مرز خشکی، و از ۴۶۱۸ کیلومتر باقی مانده مرز رودخانه‌ای، دریاچه‌ای و باتلاقی است و ۲۷۰۰ کیلومتر طول سواحل دریای مازندران و خلیج فارس و دریای عمان می‌باشد.

* مرزهای ایران در خلیج فارس: از دهانه‌ی فاو تا بندر عباس ۱۲۵۹ کیلومتر (که مرز سیاسی ۱۲ مایل دریایی و جزایر هر یک ۶ مایل مرز دریایی دارند). از بندر عباس تا دهانه خلیج گواتر ۷۸۴ کیلومتر که مرز سیاسی ۱۲ مایل است و منطقه

انحصاری اقتصادی با کشور عمان ۵۰ مایل و بقیه دریای بین المللی است.
 *مرزهای ایران و عراق: از دهانه فاو تا دلامپرداغ ۱۶۰۹ کیلومتر که ۸۴ کیلومتر آن در اروندرود بر اساس خط تالوگ قرارداد (دهانه فاو تا نهرخین) و بقیه خشکی است.

*مرزهای ایران و ترکیه: از دالامپرداغ شروع به قره سوی سفلی و ارس ختم می‌شود که ۴۸۶ کیلومتر می‌باشد.

*مرز ایران با ارمنستان: ۴۰ کیلومتر می‌باشد که در تمام این مسیر رود ارس مرز بین دو کشور است.

*مرز ایران و آذربایجان: از پورآلان شروع و به آستارا ختم می‌شود که ۷۶۷ کیلومتر می‌باشد.

*مرز ایران و ترکمنستان: از خلیج حسین قلی در متهی الیه جنوب شرقی دریای خزر شروع و تا دهانه ذوالفقار می‌باشد که در مجموع ۱۲۰۶ کیلومتر است.

*مرز ایران و افغانستان: از دهانه ذوالفقار شروع و تا کوه ملک سیاه می‌باشد که ۹۴۵ کیلومتر است.

*مرز ایران و پاکستان: از کوه ملک سیاه شروع تا دهانه گواتر ادامه دارد که ۹۷۸ کیلومتر می‌باشد.

در همین راستا آن چه موجب نگارش این کتاب گردید، بررسی چالش‌های مختلفی است که این سرزمین به خاطر موقعیت استراتژیک خود با کشورهای همسایه و پیرامونی‌اش داشته است. چالش‌هایی که یا آنان را پشت سر گذاشته و یا همچنان آثار آن گریبانگیر ماست.

روش تحقیق در این مجموعه برپایه روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای و

جمع‌بندی تجربیات و آمارنامه‌های مختلف سازمان‌های مرتبط می‌باشد.

این کتاب از نظر ساماندهی علاوه بر پیش درآمدی که ملاحظه می‌شود از پنج بخش تشکیل شده است که در هر قسمت چالش‌های ژئوپلیتیکی ایران با هر یک از کشورهای پیرامونی خود به‌طور مجزا مورد بررسی قرار می‌گیرد که عبارتند از:

* بخش اول:

نگاهی کلی به مسایل جغرافیای سیاسی (کلیات).

* بخش دوم:

بررسی محیط شمالی کشور شامل مرزهای ارمنستان، آذربایجان، ترکمنستان و مرز دریایی ایران و کشورهای حوزه دریای خزر و همچنین بررسی نظام حقوقی حاکم بر دریای خزر و چالش‌های موجود در این مناطق.

* بخش سوم:

بررسی محیط خاوری کشور شامل مرزهای ایران با افغانستان و پاکستان و بررسی چالش‌های پیرامونی.

* بخش چهارم:

بررسی محیط جنوبی ایران شامل نظام حقوقی خلیج فارس و دریای عمان، مرزهای دریایی ایران با کشورهای حوزه خلیج فارس، جزایر و چالش‌های موجود در خلیج فارس.

* بخش پنجم:

بررسی محیط باختری ایران شامل مرزهای این کشور با ترکیه و عراق و چالش‌های مربوطه و قواعد رفتاری با این همسایگان.